

УДК 930.2(476)

DOI 10.52928/2070-1608-2026-77-1-23-26

**УСПАМІНЫ АЛЬБРЭХТА СТАНІСЛАВА РАДЗІВІЛА ЯК КРЫНІЦА
ПА ГІСТОРЫІ КЛІМАТУ УСХОДНЯЙ ЕЎРОПЫ ПЕРШАЙ ПАЛОВЫ XVII СТ.**

канд. гіст. навук, дац. А.А. СУБОЦІН
(*Віцебскі дзяржаўны тэхналагічны ўніверсітэт*)
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9012-5303>

У артыкуле разглядаюцца апісанні клімату Усходняй Еўропы першай паловы XVII ст., зробленыя канцлерам вялікім літоўскім Альбрэхтам Станіславам Радзівілам ва “Успамінах пра падзеі ў Польшчы”. Аўтар дадзенага помніка мемуарнай літаратуры засяродзіў сваю ўвагу на апавяданні пра надвор’е асобных зім і вясенніх сезонаў з моцнымі засухамі, частка з якіх ідэнтыфікуецца па нашэсцях саранчы. Вялікі пласт запісаў датычыцца экстрэмальных кліматычных з’яў, дзе асабліва вылучаюцца звесткі пра моцныя вятры і зацяжныя дажджы з маланкамі. Пэўную метэаралагічную інфармацыю даюць запісы пра візіты караля Рэчы Паспалітай Уладзіслава IV у Вільню, падчас якіх Радзівіл апавядае і пра стан надвор’я. Характар запісаў, занатаваных ва Успамінах адлюстроўвае асаблівасці рэлігійнага светапогляду таго часу, калі кліматычныя з’явы ў большасці сваёй тлумачыліся праяўленнем волі Бога.

Ключавыя словы: *клімат, гістарычная кліматалогія, Малы ледавіковы перыяд, Рэч Паспалітая, Усходняя Еўропа.*

Уводзіны. Праблемы змены клімату ўсё больш хвалююць сучаснае грамадства, на што значны ўплыў аказваюць частыя кліматычныя катаклізмы і прыродныя аномаліі, якія паўтараюцца з года ў год. Далейшыя доўгатэрміновыя прагнозы змены клімату можна рабіць не толькі на аснове інструментальных метэаралагічных дадзеных, але і дзякуючы аналізу пісьмовых крыніц, што зафіксавалі пэўныя кліматычныя з’явы мінулых стагоддзяў. Сярод такіх крыніц важнае месца займаюць “Успаміны пра падзеі ў Польшчы”, запісаныя канцлерам вялікім літоўскім Альбрэхтам Станіславам Радзівілам у 1632–1656 гг. Успаміны спалучаюць у сабе элементы мемуараў і дыярыуша, дзе апавяданне вядзецца як у межах пэўных месяцаў, так і канкрэтных дзён. Каштоўнасць адзначанага пісьмовага помніка заключаецца ў адлюстроўванні фактаў пра кліматычныя ўмовы Усходняй Еўропы першай паловы XVII ст. па асобна ўзятых гадах, па якіх амаль адсутнічае інфармацыя метэаралагічнага характару ў іншых пісьмовых крыніцах.

Асноўная частка. Першыя запісы ва Успамінах як раз і апісваюць умовы надвор’я. Альбрэхт Станіслаў Радзівіл пачынае сваё апавяданне з таго, што зіма 1631/1632 гг. вызначалася нестабільнасцю і пераменлівасцю. У студзені 1632 г. у раёне Пінска доўгія дажджы зрабілі дарогі небяспечнымі для падарожжаў: рэкі разліліся, а балоты, што былі характэрныя для гэтай мясцовасці, падтаялі. Аднак адной студзенскай ноччу маразы раптоўна вярнуліся. Гэта дазволіла Альбрэхту Станіславу разам з братам Жыгімонтам Каралем Радзівілам і шматлікай працэсіяй рушыць з Нясвіжа ў Пінск на сеймік, што быў прызначаны на 20 студзеня [1, s. 101].

Наступны па храналогіі запіс, які можа ахарактарызаваць кліматычныя ўмовы на тэрыторыі Беларусі, быў зроблены Альбрэхтам Станіславам Радзівілам пад 1633 г. 20 мая гэтага года кароль Рэчы Паспалітай Уладзіслаў IV паляваў паблізу Гродна. Аўтар Успамінаў згадаў пры гэтым, што моцны вецер, які ўзняўся ў той дзень, не стаў перашкодай для каралеўскага палявання, і манарх заставаўся на ім да самага вечара. Летам таго ж года Уладзіслаў IV накіроўваецца ў Вільню для прыняцця прысягі федалаў Вялікага Княства Літоўскага з нагоды ўступлення на трон. У сваіх запісах Радзівіл таксама ўпамінае пра ўмовы надвор’я, што суправаджалі гэты шлях. Напрыклад, 17 чэрвеня каралеўская дэлегацыя, у склад якой, мяркуючы па ўсім, уваходзіў і сам аўтар Успамінаў, была вымушана затрымацца ў Мерачы з-за знясілення коней ад летняй спекі. З далейшага апісання відаць, што напрыканцы месяца гарачае надвор’е змянілася дажджамі. 24 чэрвеня, калі быў прызначаны ўезд караля ў Вільню, моцны дождж замачыў удзельнікаў сустрэчы каля горада. Тым не менш, нягледзячы на непагадзь, гараджане ўрачыста сустрэлі манарха за мілю ад Вільні, пасля чаго Уладзіслаў IV уехаў у сталіцу [1, s. 310–311].

29 кастрычніка 1633 года Альбрэхт Станіслаў Радзівіл, знаходзячыся ў Нясвіжы, апісаў незвычайную прыродную з’яву: “Глядзець на гэты дзень было страшна, таму што, калі ён надыйшоў, можна было бачыць, не без жаху, як сонца то чырванее, то зацямяецца чырвонымі хмарами, то святлее” [1, s. 335]. Такое становішча неба захоўвалася амаль два дні і, як згадвае аўтар Успамінаў, толькі праз працяглыя малітвы ўдалося дачакацца ўсталявання нармальнага надвор’я [1, s. 335]. Як бачым, у светапоглядзе людзей XVII ст. яшчэ захоўвалася ўяўленне пра прыродныя з’явы і кліматычныя змены як пра праявы Божай волі ці дзейнасць звышнатуральных сіл, на якія магчыма ўплываць праз правядзенне рэлігійных абрадаў.

Асобнай часткай Успамінаў Альбрэхта Станіслава Радзівіла выступаюць апісанні падзей Смаленскай вайны 1632–1634 гг. паміж Расіяй і Рэччу Паспалітай. Акрамя непасрэднага асвятлення баявых дзеянняў ён указаў некалькі фактаў і пра кліматычныя ўмовы іх вядзення. У прыватнасці, у запісе ад 16 лістапада 1633 г. адзначалася пра ўзвядзенне войскамі Рэчы Паспалітай абарончых валоў на Жаваронкавай гары пад Смаленскам, калі зямельным працам перашкодзіў снег і мароз [1, s. 337]. У цэлым зіма 1633/1634 гг. аказалася надзвычай суровай. Радзівіл у сувязі з гэтым адзначаў, што кароль Рэчы Паспалітай у адзін са снежаньскіх дзён аддаў загад выкарыстаць сітуацыю халоднага надвор’я і ўдарыць па расійскім войскам, якія ў гэты час пакутвалі ад маразоў і пастаянна высякалі дрэвы для абагрэву. Аднак моцныя маразы адмоўна адбіліся і на войсках Рэчы Паспалітай, калі пры штурме расійскіх пазіцый ад холаду загінула 24 воіна, а 40 чалавек ледзь ачуныла ад абмаражэння.

Маразы, па сведчанні Успамінаў, працягнуліся да сакавіка 1634 г. і рэзка змяніліся адлігай, калі Уладзіслаў IV накіроўваўся да вёскі Белай (пад Смаленскам), і каралеўскі абоз завяз у брудзе і растаўшых балотах [1, s. 341, 365]. Інфармацыю пра халодную зіму 1633/1634 г. на тэрыторыі Усходняй Еўропы мы не сустракаем у класічных працах расійскіх гісторыкаў клімату М.А. Багалева, І.Я. Бучынскага, Я.П. Барысенкава і В.М. Пасецкага. У той жа час польскі даследчык міжваеннага перыяду Р. Верхрацкі, аналізуючы стыхійныя бедствы ў Польшчы і суседніх краінах за 1587–1647 гг., вызначыў, што студзень і люты 1634 г. былі суровыя і марозныя на тэрыторыі Літвы [2, s. 322].

У запісах, датаваных маем 1634 г., Альбрэхт Станіслаў Радзівіл адзначаў, што гэты месяц быў багаты на вятры і частыя пажары, якія закрунулі мноства гарадоў [1, s. 377]. Апісанне сведчыць пра надыход сухога і цёплага надвор'я, якое, як падаецца, мемуарыст адносіць як да тэрыторыі Польшчы, так і да тэрыторыі ВКЛ. Гэты вывад часткова пацвярджаюць дэндрахраналагічныя дадзеныя, прадстаўленыя ў Атласе засух Старога Свету і Атласе засух Еўрапейскай Расіі, дзе ў вегетацыйны перыяд 1634 г. сярэдні індэкс вільготнасці па шкале Палмера апусціўся да значэння -4, якое суадносіцца з экстрэмальна сухім надвор'ем¹.

Кароткая інфармацыя пра кліматычныя ўмовы згадваецца ва Успамінах пад 1636 г. 5 сакавіка Радзівіл апісвае прыбыццё караля ў Вільню без урачыстых цэрымоній на санях [1, s. 520]. Апошняя нязначная акалічнасць, аднак, сведчыць пра захаванне шчыльнага снежнага покрыву і панаванне халодных умоў надвор'я ў пачатку вясенняга перыяду.

Халоднай і з моцнымі маразамі, па сведчанні Успамінаў, на тэрыторыі Усходняй Еўропы аказалася зіма 1636/1637 г. Так, аўтар упамінае, што ў снежні 1636 г. у Маскве з-за моцных маразоў была адкладзена праца адной з польска-расійскіх камісій па выніках Смаленскай вайны. Марознае надвор'е Альбрэхт Станіслаў Радзівіл у гэты час упамінаў і на тэрыторыі Валыні, дзе знаходзілася частка яго ўладанняў. У прыватнасці, ён адзначаў, што ў снежні накіраваўся ў Луцк на сустрэчу з каралём са свайго маёнтка ў Алыцы пры адлізе, а вяртаўся ў той жа месяц ужо ва ўмовах моцных маразоў. Сведчанні пра халоднае надвор'е гэтай зімы працягваюцца і ў наступных запісах Радзівіла. 23 студзеня 1637 г. ён выехаў з Алыкі на сейм. Падчас паездкі людзі, якія суправаджалі канцлера, абмарозілі вушы, насы, твары і рукі. Відаць, халоднае надвор'е ўсталявалася да сакавіка, калі ўжо вяртаючыся з Варшавы ў Алыку, Альбрэхт Станіслаў адзначаў, што зямля была замерзлай і рэкі былі пакрытыя лёдам [1, s. 566; 3, s. 14, 27]. Апісаныя вышэй халодныя зімы ва Усходняй Еўропе сталі адным з характэрных праяўленняў Малога ледавіковага перыяду, які ўступае ў першай палове XVII ст. у чарговую стадыю пагаршэння клімату, калі адбываецца значнае зніжэнне сонечнай актыўнасці [4, p. 1883]. Акрамя таго, у 1630–1640-я гг. назіраецца актывізацыя вулканаў у розных рэгіёнах Зямлі, што таксама паўплывала на паніжэнні тэмператур. У прыватнасці, калі казаць пра марозную зіму 1636/1637 гг., то адным з магчымых фактараў, які аказаў уздзеянне на кліматычныя ўмовы гэтага сезона, можна лічыць вывяржэнне вулкана Гекла (Ісландыя) у маі 1636 г. Вывяржэнне цягнулася каля года, было адзначана ўсплёскам выкадаў серы ў стратасферу і садзейнічала расейванню сонечнай радыяцыі з наступствамі пахаладання [5, p. 1087, 1097].

Па аналогіі з метэаралагічнымі ўмовамі мая 1634 г. пасля суровай зімы 1633/1634 гг., сухое надвор'е ўсталявалася і ў маі 1637 г. У гэты месяц Радзівіл знаходзіўся на Валыні і адзначаў, што моцная засуха выклікала шмат пажараў у гарадах і значна скараціла ўраджай збожжавых [3, s. 32]. Падобныя ж кліматычныя ўмовы ў гэтым рэгіёне апісвае і Летапіс Самавідца, дзе адзначаецца, што на працягу ўсёй вясны не было дажджоў і ўраджай збожжа быў сабраны ў той колькасці, у якой быў і засеяны [6, с. 78]. Такім жа сухім на тэрыторыі Украіны аказаліся вясна і лета наступнага 1638 г., пад якім Альбрэхт Станіслаў Радзівіл упамінаў нашэсце саранчы, што лічыцца адным з паказчыкаў засушлівасці клімату. Нашэсце саранчы, па сведчанні аўтара Успамінаў, працягвалася аж да лістапада, калі пачаліся моцныя дажджы і гэтыя насякомыя пачалі гінуць [3, s. 108]. Для параўнання, чарада сухіх вясенніх і летніх сезонаў назіралася ў 1634–1638 гг. і ў краінах Цэнтральнай Еўропы, што можна лічыць агульнай кантынентальнай тэндэнцыяй усталявання экстрэмальных кліматычных умоў [4, p. 1872].

Наступны метэаралагічны запіс, які адносіцца да Усходняй Еўропы, быў зроблены ва Успамінах пры апавяданні пра верасень 1640 г. Радзівіл, знаходзячыся на Львоўшчыне, адзначаў, што тут гэты месяц быў засушлівым, а лета суправаджалася шматлікімі дажджамі [3, s. 222].

Багатымі на буры і моцныя вятры, па сведчанні Радзівіла, на Валыні аказаліся вясна і лета 1643 г. Першая бура была занатавана 4 мая ў маёнтку шляхціча Бабінскага ў Луцкім павеце. Бура знесла дахі дамоў і падняла ваду ў сажалках на 30 і больш локцяў. Падчас буры загінулі людзі, якіх знайшлі ў дзвюх мілях ад маёнтка. Прычыну адзначанай стыхіі Альбрэхт Станіслаў таксама патлумачыў з рэлігійнага пункту гледжання, вызначыўшы, што яна была выклікана дзеяннямі ведзьмаў, а ўладальнік маёнтка Бабінскі быў арыянінам, адсюль прыналежнасць да “няправільнай” веры не магла спыніць такіх чараў [3, s. 359]. Такая асаблівасць рэлігійнага светапогляду Радзівіла цалкам супадала з тэндэнцыямі грамадскага развіцця таго часу, калі разнастайныя стыхійныя бедствы выліваліся ў серыі судовых працэсаў над ведзьмамі. Напрыклад, у гарадах Каралеўскай Прусіі за 1641–1650 гг. было праведзена 7 ведаўскіх працэсаў, дзе людзям высоўваліся абвінавачванні ў выкліканні кліматычных катаклізмаў [7, p. 18]. Яшчэ адна бура ў 1643 г. зафіксавана ва Успамінах 20 чэрвеня ў Алыцы, калі стыхія пагнула крыж на касцёле, сарвала дахі з дамоў і нанесла пашкоджанні мясцоваму замку. Такія ж па моцы парывы ветру былі тут і 7 ліпеня [3, s. 362, 364].

¹ Old World Drought Atlas / National Centers for Environmental Information. – URL: <https://www.ncei.noaa.gov/access/paleo-search/study/19419> (дата звароту: 14.12.2025); The European Russia Drought Atlas (ERDA) Reconstruction of PDSI from 1400–2016 CE / National Centers for Environmental Information. – URL: <https://www.ncei.noaa.gov/pub/data/paleo/drought/cook2020-erda/visualizations> (дата звароту: 14.12.2025).

Пад 1647 г. выпадкі, звязаныя з экстрэмальнымі кліматычнымі з’явамі, былі зафіксаваны ва ўладаннях Альбрэхта Станіслава Радзівіла на тэрыторыі Беларусі. Так, 13 чэрвеня ў адным з яго маёнткаў маланка ўдарыла ў дом, выклікаўшы ўзгаранне, і толькі праліўны дождж не дазволіў агню пашырыцца далей. Неспрыяльнае надвор’е з навальніцамі, моцнымі дажджамі і парывістымі вятрамі ахапіла, па вызначэнні літоўскага канцлера, у гэты дзень ўсю Беларусь. У прыватнасці, аўтар Успамінаў адзначае, што падчас гэтай непагадзі ў Нясвіжскім замку нібыта з’явілася цялега, запрэжаная коньмі, якая рухалася па двары. Можна выказаць здагадку, што размова магла ісці пра шаравую маланку, сімвалічна апісаную Радзівілам. Ён таксама паведаміў, што маланкі двума ўдарамі трапілі ў замак і нанесли шкоду Нясвіжскаму касцёлу Божага Цела. Пасля згадкі пра стыхійны катаклізм аўтар мемуараў апісаў яго наступствы: працяглыя ліўні выклікалі маштабныя паводкі і прарыў грэбляў, што ў сваю чаргу прывяло да знішчэння ўраджаю і істотных эканамічных стратаў [8, s. 45].

На падставе Успамінаў можна зрабіць асобную характарыстыку зімовага перыяду 1647/1648 гг. У запісах, датаваных снежнем 1647 г., было адзначана наступнае: “Я спяшаўся да двара і з вялікімі цяжкасцямі пераправіўся па недастаткова скаванай льдом рацэ да Пінска” [8, s. 56]. Гэтае апісанне паказвае, што ў пачатку зімы надвор’е на поўдні Беларусі было нестабільным, з частымі адлігамі. У выніку на некаторых участках рэк адсутнічала дастатковая таўшчыня ледзянога покрыва, здольная вытрымаць вагу саней. Падобнае ж па змесце апісанне Альбрэхт Станіслаў Радзівіл пакінуў і пра студзень 1648 г., калі паведаміў, што кароль Уладзіслаў IV планіраваў наведаць Літву, аднак вымушаны быў адкласці падарожжа ў сувязі з неспрыяльнымі прыроднымі ўмовамі: рэкі заставаліся недастаткова замёрзлымі і пачаліся дажджы, што зрабіла паездку немагчымай. Падарожжа караля і яго жонкі ў ВКЛ адбылося толькі ў пачатку вясны. 19 сакавіка, паводле звестак Радзівіла, каралеўскія асобы прыбылі ў Вільню на санях. У гэты дзень у горадзе панавала яснае, але вельмі марознае надвор’е. [8, s. 66, 70]. У выніку можна прыйсці да высновы, што зіма 1647/1648 гг. была даволі цёплай, адметнай частымі адлігамі і нават дажджамі, што адлюстравалася на нестабільнасці лёдавага покрыву на рэках. Халоднае надвор’е вяртаецца ў сакавіку, калі адзначаліся маразы і быў зафіксаваны даволі высокі ўзровень снежнага покрыву. Для параўнання, аналагічнае апісанне згаданага сезона на тэрыторыі Польшчы і ВКЛ прыводзіць райца горада Казіміра (прадмесце Кракава) Марцін Галінскі ў сваім зборніку дакументаў і навін “Silva regum”. У гэтым зборніку пад 1648 г. было адзначана: “Зіма была няўстойлівай: то амаль не было маразоў, то толькі невялікія замаразкі, то дажджы” [9, s. 3].

Апісанне чарговай кліматычнай з’явы было складзена Альбрэхтам Станіславам Радзівілам 20 мая 1649 г. У гэты дзень падчас візіту да віленскага ваяводы Крыштафа Хадкевіча ў яго фальварку, размешчаным недалёка ад сталіцы ВКЛ, былі адзначаны незвычайна магутныя грымоты. У самой Вільні ў гэты час ад удару маланак загінулі некалькі чалавек, а таксама здарыўся пажар у касцёле святога Аўгусціна [8, s. 198].

У сваіх Успамінах пад 1649 г. Радзівіл робіць рэтраспекцыю падзей папярэдняга года, калі пачалося паўстанне Б. Хмяльніцкага. У сваіх украінскіх уладаннях канцлер адзначае нашэсце саранчы, якая знішчыла амаль усе пасевы. Пры гэтым было сказана, што саранча знікла пасля таго, як сышлі казакі і татары [8, s. 213]. Такое ўспрыманне нашэсця саранчы мемуарыстам можна лічыць тыповым для Сярэднявечча і Ранняга Новага часу. Прадстаўленні пра саранчу насілі эсхаталагічны характар з характэрнымі рысамі містычнага ўспрымання. У прыватнасці, упамінанні пра нашэсце саранчы часта звязвалася з прыходамі варожых войскаў [10, с. 20]. Адпаведна адступленне варожых сіл выклікала і знікненне саранчы. У цэлым, як і нашэсце 1638 г., налёты саранчы 1648 г. можна лічыць індыкатарам сухога і цёплага надвор’я, якое ўсталявалася на тэрыторыі Украіны ў летні сезон.

Кліматычныя ўмовы вядзення баявых дзеянняў падчас паўстання Б. Хмяльніцкага былі апісаны Радзівілам пры апавяданні пра абарону Збаража ў 1649 г. Пад датай 19 ліпеня быў зроблены такі запіс: “Божая ласка паспяшалася на дапамогу, паслаўшы дождж, які адціснуў ворагаў ад валоў і ўмацаванняў. Тады нашы людзі ў вылазцы знішчылі іх машыны, і было дзіўна, што кноты, запаленыя пяхотай, гарэлі пад моцным дажджом” [8, s. 216]. У адзначаным сведчанні, як бачым, зноў-такі бачны рэлігійны падтэкст пры апісанні ўмоў надвор’я, змены якога ўспрымаліся аўтарам Успамінаў безомоўна як воля Бога, якая прадвызначыла поспехі баявых дзеянняў супраць казакаў.

Апошняе па храналогіі сведчанне пра кліматычныя ўмовы на тэрыторыі Усходняй Еўропы, занатаванае ва Успамінах, адносіцца ўжо да часоў праўлення караля Яна Казіміра. У лютым 1653 г. Альбрэхт Станіслаў адзначае, што манарх знаходзіўся ў Гродне, пасля чаго выправіўся ў Кобрын. Там ён сустрэўся з войскамі Рэчы Паспалітай і збіраўся асабіста ўзначаліць паход супраць казакоў на тэрыторыі Украіны. Аднак, паводле меркавання Радзівіла, кароль адмовіўся ад удзелу ў баявых дзеяннях з-за ўнутраных канфліктаў у ваенным лагеры, а таксама ў сувязі з няпэўнымі і непастаяннымі зімовымі ўмовамі [8, s. 376]. З гэтага вынікае, што люты 1653 г. вызначаўся адсутнасцю суровых маразоў і частымі пацяпленнямі, што зноў жа не дазволіла рэкам замерзнуць, бо менавіта яны ў асноўным выкарыстоўваліся для перамяшчэння ў зімовы перыяд.

Заклучэнне. Такім чынам, Успаміны Альбрэхта Станіслава Радзівіла разам з апісаннем палітычных падзей даюць падрабязную інфармацыю пра клімат першай паловы XVII ст. на тэрыторыі Усходняй Еўропы, у прыватнасці, і Беларусі. У запісах літоўскага канцлера значнае месца займае характарыстыка зім, сярод якіх экстрэмальна халодным надвор’ем былі адзначаны сезоны 1633/1634 гг. і 1636/1637 гг., а няўстойлівым надвор’ем з вялікай колькасцю адліг – сезоны 1631/1632 гг., 1647/1648 гг. і пачатак 1653 г. Вялікую ўвагу Радзівіл засяроджвае на апавяданні пра засухі, што ахапілі тэрыторыю Усходняй Еўропы вясной 1634, 1637, 1638 і 1648 гг. Індыкатарам засух у некаторых частках рэгіёна можна лічыць занатаваныя упамінанні пра нашэсці саранчы. Аўтар Успамінаў пры апісанні кліматычных умоў вызначае іх у якасці адной з прычын, якая аказала спрыяльнае ці адмоўнае ўздзеянне на вядзенне асобных баявых дзеянняў Смаленскай вайны і паўстання Б. Хмяльніцкага. Як і ў астатніх помніках мемуарнай літаратуры, ва Успамінах Радзівіла былі пакінуты запісы пра экстрэмальныя прыродна-

кліматычныя з’явы, сярод якіх вылучаюцца моцныя буры і зацяжныя дажджы з грывотамі, што наносілі значную шкоду гаспадарцы. Пэўную метэаралагічную інфармацыю даюць запісы пра візіты Уладзіслава IV у Вільню, удзельнікам якіх, відаць, быў і сам Альбрэхт Станіслаў Радзівіл, што ўпамінае пра даждлівае надвор’е падчас прысягі федалаў ВКЛ каралю ў 1633 г. і наяўнасць снежнага покрыву ў сакавіку 1636 і 1648 гг. Адметнай рысай метэаралагічных запісаў Успаминаў стала тлумачэнне з’яў надвор’я ўздзеяннем на іх звышнатуральных сіл. Такая акалічнасць паказвае, што ў светасузіранні XVII ст. яшчэ захоўваецца яго рэлігійная аснова і ўсталяванне сувязі паміж станам прыроды і воляй Бога, якая вызначала ўзнікненне ўсіх кліматычных катаклізмаў.

ЛІТАРАТУРА

1. Radziwiłł A.S. Pamiętnik o dziejach w Polsce. T. 1, 1632–1636. – Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy, 1980. – 603 s.
2. Werchracki R. Klęski elementarne w Polsce w latach: 1587–1647. I. Zjawiska meteorologiczne, stan urodzajów i pomory bydła. – II. Mory // Sprawozdania Towarzystwa Naukowego we Lwowie. –1938. – R. XVIII, Z. 3. – S. 321–326.
3. Radziwiłł A.S. Pamiętnik o dziejach w Polsce. T. 2, 1637–1646. – Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy, 1980. – 555 s.
4. Brázdil R., Dobrovolný P., Pfister C., Kleemann K., Chromá K., Szabó P., Olinski P. Weather and climate and their human impacts and responses during the Thirty Years’ War in Central Europe // *Climate of the Past*. – 2023. – Vol. 19, Iss. 9. – P. 1863–1890.
5. Stoffel M., Corona C., Ludlow F., Sigl M., Huhtamaa H., Garnier E., Helama S., Guillet S., Crampsie A., Kleemann K., Camenisch C., McConnell J., Gao C. Climatic, weather, and socio-economic conditions corresponding to the mid-17th-century eruption cluste // *Climate of the Past*. – 2022. – Vol. 18, Iss. 5. – P. 1083–1108.
6. Летопись Самовидца по новооткрытым спискам. С приложением трех малороссийских хроник: Хмельницкой, “Краткого описания Малороссии” и “Собрания Исторического” / под ред. О.И. Левицкого. – Киев: Тип. К. Н. Милевского, 1878. – 584 с.
7. Wijaczka J. The Impact of Climate Change on Witch Trials: Myth or Reality? The Example of Royal Prussia in the Sixteenth–Eighteenth Centuries // *Kwartalnik Historyczny*. – 2022. – Vol. CXXXIX. – P. 5–27.
8. Radziwiłł A.S. Pamiętnik o dziejach w Polsce. T. 3, 1647–1656. – Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy, 1980. – 645 s.
9. Namaczyńska S. Kronika klęsk elementarnych w Polsce i w krajach sąsiednich w latach 1648–1696. I. Zjawiska meteorologiczne i pomory. – Lwów: Skł. gł. Kasa im. rektora J. Mianowskiego, Instytut Popierania Polskiej Twórczości Naukowej, 1937. – 234 s.
10. Воловик О.В. Нашествия саранчи на территории Восточной Европы XVIII в.: специфика восприятия, экономические и социокультурные последствия // *Вестник Нижегородского университета им. Н.И. Лобачевского*. – 2014. – № 6. – С. 19–25.

Паступіў 09.12.2025

ВОСПОМИНАНИЯ АЛЬБРЕХТА СТАНИСЛАВА РАДЗИВИЛЛА КАК ИСТОЧНИК ПО ИСТОРИИ КЛИМАТА ВОСТОЧНОЙ ЕВРОПЫ ПЕРВОЙ ПОЛОВИНЫ XVII В.

канд. ист. наук, доц. А.А. СУББОТИН
(Витебский государственный технологический университет)

В статье рассматриваются описания климата Восточной Европы первой половины XVII в., сделанные канцлерам великим литовским Альбрехтом Станиславом Радзивиллом в “Воспоминаниях о событиях в Польше”. Автор данного памятника мемуарной литературы обратил своё внимание на повествовании о погоде отдельных зим и весенних сезонов с сильными засухами, часть из которых идентифицируются по нашествиям саранчи. Большой пласт записей касается экстремальных климатических явлений, где особенно выделяются сведения о сильных ветрах и затяжных дождях с молниями. Определённую метеорологическую информацию дают записи о визитах короля Речи Посполитой Владислава IV в Вильно, во время которых Радзивилл повествует и про состояние погоды. Характер записей, зафиксированных в Воспоминаниях отражает особенности религиозного мировоззрения того времени, когда климатические явления в большинстве своём объяснялись проявлением воли Бога.

Ключевые слова: климат, историческая климатология, Малый ледниковый период, Речь Посполитая, Восточная Европа.

MEMOIRS OF ALBRECHT STANISLAW RADZIWIŁŁ AS A SOURCE ON THE CLIMATE HISTORY OF EASTERN EUROPE IN THE FIRST HALF OF THE XVII CENTURY

A. SUBOTSIN
(Vitebsk State Technological University)

The article examines the descriptions of the climate of Eastern Europe in the first half of the XVII century, made by the great chancellor Lithuanian Albrecht Stanislaw Radziwiłł in “Memoirs of events in Poland”. The author of this Memoirs turned his attention to the narrative about the weather of individual winters and spring seasons with severe droughts, some of which are identified by locust infestations. A large number of records relate to extreme climatic events, where information about strong winds and prolonged rains with lightning is particularly prominent. Certain meteorological information is provided by records of visits of King Wladislaw IV of the Polish-Lithuanian Commonwealth to Wilno, during which Radziwiłł also tells about the weather conditions. The nature of the records made in the Memoirs reflects the peculiarities of the religious worldview of that time, when climatic phenomena were mostly explained by the manifestation of the will of God.

Keywords: climate, historical climatology, Little Ice Age, Polish-Lithuanian Commonwealth, Eastern Europe.